

MARKSİZM VE HUKUK ANLAYIŞI

*Doç Dr. Murat Yüksel**

1. GENEL OLARAK MARKSİZM

Marksizm yalnızca bir dünya görüşü olmayıp, kendine çok daha geniş bir hedef tanımlamakta, insan, tarih, devlet, toplum, doğa, Tanrı ve evren sorunlarına eğilmek suretiyle gerek teori alanında, gerekse uygulamada bu sorunları çözümlmeyi ve bir senteze ulaşmayı amaç edinmeye çalışmaktadır. Bu yönüyle Marksizm, evren ve insanla ilgili tüm konularda genel bir görüşe sahip bir doktrin olup, bir felsefe olarak insanla yakından ya da uzaktan ilgili tüm sorunları kapsamaktadır. Bu noktada insanın nasıl ortaya çıktığı yeryüzündeki yeri ve görevi, tarihsel gelişmesi, özgürlük sorunu, özgürlüklerden yararlanabilme olanağı, tanrı düşüncesi ile ilişkisi gibi konuları işleyen Marksizm, insanla yakından ya da uzaktan ilgili tüm sorunları kapsamaktadır¹.

Marksizm genel olarak toplumun yapısı ve gelişimi, ekonominin temel önemi, sosyal ilişkilerin ve toplumdaki sınıf yapısının belirlenmesi ve hukukun ideolojik fonksiyonu gibi kavramları kendine temel konular olarak seçmiştir. Bu noktada Marksizm, sınıf yapısı üzerine odaklaşmıştır². Bu bakımdan Marksizm geniş bir felsefi anlama sahip olup, insanlığın felsefesini yapmakla kalmamakta, aynı zamanda dünyanın görünümünün

* Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Anabilim Dalı.

¹ Ayferi Göze, Siyasal Yönetimler ve Düşünceler, İstanbul 1998, s.272.

² Hilaire Barnett, Inroduction to Feminist Jurisprudence, London 1998, p. 134.

yönünü değiştirebilecek olanakların ve araçların varlığı konusunda bir bilinçli birleşmeyi de zorunlu saymaktadır. Bu bakımdan Marksizm, açık ya da kapalı bir biçimde açıklanabilen bir eylem düşüncesini ve bir siyasal programı kapsamaktadır³.

Marksizm her şeyden önce bir dünya görüşü, bir dünya anlayışıdır. Marksizm, insanlar dışında aşamalı bir düzeninin olabileceğine inanır. Ayrıca kurulu düzenle insanın kendiliğinden bağdaştığını ileri sürer ve tek bir insanı ele alır. İnsanın daha doğrusu bireyin tek kişinin dışında doğa gibi eylem gibi, bir toplumun iktisadi gibi nesnel öğeler vardır⁴.

Modern çağın tüm sorunlarını kavrayan bir dünya görüşü olarak kabul edildiğinde Marksizm'i yalnızca Marx'ın düşüncesi ve eseri olarak kabul etmek doğru olmaz. Marksizm, kendinden önceki düşünce akımlarından esinlenmiş, bu düşünce akımlarını bir biri ile tamamlayarak bir senteze ulaşmaya ve yeni bir orijinal dünya görüşü getirmeye çalışmıştır. Bu noktada Marx'ın üzerinde durduğu konuların hemen hepsi ya da yaşadığı yüzyılda ya da daha önceleri başkaları tarafından işlenmiş konulardır⁵.

Alman düşünce geleneği içinde felsefi, birikimi kapsamlı, sistemli ve devrimci bir politik ideolojiye dönüştüren düşünce akımı Marksizm olmuştur. Hegel'in düşünceyi önceleyen düşünce sistemini, maddeyi önceleyen düşünce sistemi ile yer değiştiren Marx, düşünce madde ilişkisi içinde maddeyi belirleyici faktör olarak kabul ederek non-idea bir ideolojinin temelini atmıştır. Marx'a göre bu ideayı belirleyen maddi koşullar olduğuna göre hareket noktasının idea olması düşünülemez. Ne var ki maddi koşulların da ancak bir sınıf bilinciyle aşılabilmesinin farkında varolan Marx'ın kendisi bu hareket noktasında önemli bir çelişki ortaya koymaktaydı. Bu çelişki kısaca şöyle özetlenebilir. Marx, bir yandan determinist bir anlayışla maddi koşulların insan üstü tarihsel dinamikleri oluşturduğunu ileri sürmekte, bir yandan da kapitalist üretim biçimini aşmak

³ Göze, s.272.

⁴ İlhan Akın, Kamu Hukuku, İstanbul 1987, s.223.

⁵ Göze, s.277.

için gerçek anlamda sınıf bilincine ulaşmış örgütlü bir sosyal sınıf ile devrim, başka bir deyişle yeni bir tarihsel süreç yaratmak istemiştir⁶.

2.MARKSİZMİN HUKUK ANLAYIŞI

Marksizm toplumsal sorunlara ilişkin analizlerinde hukuki analizler yapmak yerine toplumsal yapıyı çözümlemeye ilişkin değerlendirmelere yönelmiştir. Marksizm'e göre hukuk toplumun üst yapısının bir parçasıdır. Bu noktada Marksizm, hukukun tarafsızlığını ve rasyonel objektivite kavramlarını ileri sürer. Marksist perspektiften hukukun rolü ne hukukun bir minimum çerçevesini sağlamak ne de devlet gücüne karşı bireyi koruma kaynağı rolünü üstlenmektir. Bu bakışa göre hukukun rolü ideolojik ve politiktir. Marksist perspektiften bakıldığında devlet ise yapı koruyucu olarak objektif bir varlık olup, anahtar bir rol oynamakta ve bir bütün olarak işlev görmektedir⁷.

Marksist bakış açısına göre liberal devlette hukuk, toplumdaki elit sınıfın gücünü sürdürmek ve kontrol altına almaya çalışmaktır. Marksist devlet anlayışında ise hukuk, liberal toplumlardaki gibi merkezi bir önem taşımaz. Toplumsal koşullar ve bireyin pozisyonu Marksist bir hukuki bakış açısıyla değil toplumdaki ekonomik ölçütler yoluyla değerlendirilir. Yine Marksist bakış açısına göre devrimci değişim için ise, devlet ve hukuk sistemi gibi birçok kurumlarda köklü bir sosyal dönüşüm gereklidir⁸.

Marksizm'e göre ekonomik ilişkiler temel yapı ilişkileridir. Üretim ilişkilerinin tümü toplumun sosyo ekonomik yapısını oluşturur ve bu temel üzerine hukuki, siyasal, entelektüel hayatını şartlandırır. Bu maddi temel üretim ilişkilerinden oluşur, her şeyden önce mülkiyet ilişkileri yani

⁶ Ömer Çaha, "İdeoloji ile Hukuk Arasında Devlet", Doğu-Batı Dergisi, S.13, Y.200-2001, s.91-92.

⁷ R. Pringle / S. Watson, *Women's Interests and Poststructuralist State Feminist Theorize*, London 1992, p. 55.

⁸ S. Picciotto, *The Theory of The State, Class Struggle and The Rule of Law*, London 1979, p. 166.

üretim araçlarının mülkiyetinden doğan ilişkilere bağlı olarak değerlerin paylaşılması, mübadele biçimleri ve sosyal sınıflara arasındaki ilişkiler bu tabanı meydana getirir. Bu ilişkiler insanların irade ve vicdanlarından bağımsız olarak oluştukları için doğrudan doğruya üretim güçlerinin evrim düzeyine tabi olur⁹.

Marksizm bir üst yapı kurum olarak hukukun işleyişi hakkında ise iki temel yorum ileri sürer. Buna göre Marksizm, hukukun kapitalist sistemi destekleyerek sınıf baskısı aracı olarak işlediğini ileri sürerken, ikinci olarak ise hukukun kapitalist sistemi koruyan ve sürdüren doğrudan ve açık bir sınıf baskısı aracı olarak işlediğini varsaymaktadır¹⁰.

Marksizm'e göre kapitalist devlet temel yapıdaki evrim sonucu yıkılmaya mahkum bir üst yapı kurumdur. Bu yıkılış devrimci sınıfın bilinçli olarak yapacağı sınıf mücadelesi ile gerçekleşecektir. Devrimden sonra kapitalist toplumdaki komünist topluma geçiş aşamalı bir biçimde gerçekleşecektir¹¹.

Marksist felsefede devlet evrensel ve ulusal ihtiyaçlar doğrultusunda gelişen ve tüm toplumu aynı noktada buluşturan bir kurum olarak değil, egemen sınıfın egemenliğini meşrulaştıran bir kurum olarak gelişmiştir. Bu noktada Marx, devleti bir sınıfın çıkarlarını yineleyen ve geliştiren bir kurum olarak varsaymıştır¹².

Marksist hukuki bakış açısına göre toplumdaki ezilmişliğin sebebi kapitalizmdir. Bu bakışa göre toplumdaki temel ezilmişliğin sebebi, kapitalist üretim tarzının genel işleyiş yöntemidir. Bu noktada ise Marksistler toplumdaki eşitsizliği sürekli bir biçimde yeniden üretim kavramını analiz etmek suretiyle açıklamaya çalışmışlardır. Marksizm öncelikli olarak kapitalist toplumsal ilişkilerde sömürücü ücret anlaşmasına ise ev içi emeğin önemini açıklayan çalışmaların gelişmesiyle karşı çıkmaya

⁹ Göze, s.286.

¹⁰ Barnett, p. 137.

¹¹ Göze, s.289.

¹² Ömer Çaha, *Sivil Kadın*, Konya 1996, s. 33.

çalışmıştır. Bu eşitsizliğe son vermek için de kapitalist sistemin sosyalist sistem ile yer değiştirmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir.

Marksist hukuki bakış açısına göre toplumdaki ekonomik ve sosyal eşitliği kapitalist ekonomik sistemin yanlışlıklarını ortaya koymak ve kamu alanın eşitlik temelinde işlemlerini sağlamak suretiyle gerçekleştirmek mümkün değildir¹³.

Marksizm'e göre, toplum gelişmelerinin itici gücü ve yaratıcısı maddi koşullardır. Diğer bir deyişle toplumun üretim biçimidir. Tüm toplumsal gelişme koşullarını ve yasalarını insanların üretim güçleriyle üretim güçlerinden doğan üretim biçimleri saptar. Toplumun üst yapısı denen hukuk düzenini, rejimleri ve siyasal kurumları yaratan temel yapıdır. Bu temel yapıya alt yapı da denmektedir. Her temel yapı aynı zamanda kendine uygun bir üst yapı doğurmaktadır. Toplumdaki sosyal değişme, mülkiyet ve üretim biçimlerindeki değişimin sonucudur. Sosyalist düzene geçmek için temel yapıdaki değişikliği işçi sınıfı yapacaktır. Marksizm'e göre kapitalizmin gelişmesi ile ortaya çıkan sınıf çatışması proletaryanın burjuvaziyi devirip kendi egemenliğini kurması ile bitecek ve toplum sınıfsız hale gelecektir. Marksist düşünce komünist topluma geçişi sağlayacak ara döneme sosyalizm adını vermektedir. Marksizm açısından bir toplumun komünistleşmesi kolay ulaşılan bir aşama değildir. Bu son aşamadır¹⁴.

İnsan çalışmakla doğadan geçimi sağlayacak ürünleri elde eder. Dolayısıyla bir toplumun ana ilişkileri, doğa ile olan ana ilişkilerdir. Bu ilişkiler ise doğrudan doğruya üretime dayandığına göre her toplum her şeyden önce üretim ilişkileriyle tanımlanacaktır. Bu üretim ilişkisi çözümlendiğinde karşımıza üç öge çıkar. Doğal koşullar, üretimi sağlayacak araçlar, aygıtlar dolayısıyla bunların kullanılması, yeni üretim tekniği, bir de toplu çalışmanın düzene sokulması, yani iş bölümü Marx' ın üretim gücü diye adlandırdığı bu öğelerin her biri kendine göre değişir, gelişir ayrı yollardan gelişmesine rağmen üçü de bir birinden ayrılmaz. Her toplumun temeli bu

¹³ Barnett, p. 138.

¹⁴ Şeref Gözübüyük, Anayasa Hukuku, Ankara 1986,s.43.

üretim gücüne dayanır. Marx, buna toplumun alt yapısı demektedir. Toplumun üst yapısı dediği kültür, hukuk, siyasal kurumlar, ahlak bu üretim ilişkilerine bağlıdır. Bu anlamda insanın toplumsal varlığı, bilinci ve kültürü üretim gücüne göre tanımlanmaktadır¹⁵.

Marksizm'e göre toplumun sosyal, siyasal düzeni, din, ahlak, hukuk ve felsefe gibi kurumlar üst yapı kurumlardır. Üst yapı temel kurumlar dayandıkları belli bir temel yapıyı yani ekonomik temeli yansıtır. Zira çeşitli sosyal teoriler, siyasal kurumlar hepsi temeldeki sosyal ekonomik ilişkilerin aynası konumundadır. Kapitalizmde olduğu gibi bu temel yapı ilişkileri iktidar ve tâbiyet ilişkileri iktidar ve tâbiyet ilişkileri biçiminde olunca üst yapıda bu sınıflar arasındaki zıtlaşmayı gösterir. Toplumun ekonomik yapısı da değiştiği zaman üst yapı da bu temel yapıya paralel bir biçimde değişmelidir. Bilindiği üzere ekonomik yapı üretim güçlerinin gelişme derecesine tabidir ve üretim güçleri de toplumun tüm değişikliklerini yaratan hareket gücünün meydana getirir. Böylece Marksizm'e üst yapıda olup bitenleri temel yapıdaki gelişmelerle açıklamakta fakat üst yapının alt yapıya tâbiyetini tek yönlü bir determinizme bağlamaktadır¹⁶.

Genel olarak tarihe bakıldığında insanların şu aşamalardan geçtiği görülür: İlkel komünite, köleci toplum, burjuva toplumu, sosyalist toplum ve komünist toplumdur. Diyalektik yöntemin ilkeleri insan toplulukları için de geçerlidir. Düşünceler arkasında sosyal sınıflar vardır. Tarih, sınıflar arasındaki ekonomik mücadeleler tarihidir. Toplumlar ancak bu tarihsel akış içinde incelenebilir. Buna göre önce ilkel kömünal toplum vardı. İnsanlar bir arada özgürce yaşıyordu. Toplum mülkiyeti kavramı henüz yoktu. Zamanla toprak mülkiyeti başladı. Mülk sahipleri üretimde rantabiliyeti sağlamak için savaşlar ve çeşitli entrikalarla kölelik kurumunu yaratırlar. Köleci toplum düzeni ortaya çıktı. Daha sonra sosyal baskılar nedeniyle, köleci toplum feodal toplum düzenini geliştirdi. Rönesans ve Ticaret Devrimi olayları yeni bir sınıf oluşturdu. Burjuvazi, burjuvazi kapitalist toplum düzenini kurdu. Endüstri devrimiyle birlikte yeni bir sosyal

¹⁵ Akın, s.228.

¹⁶ Göze, s.286-287.

sınıf tarih sahnesinde kendini gösterdi. Yönetimi işçi sınıfı ele alacaktır. Bu sosyal gelişme içinde sınıflar kendi üretim ilişkilerini yansıtan bir hukuk ve ahlak düzeni kurmuştur. Örneğin köleci üretim ilişkilerinin geçerli olduğu toplumun ahlak ve hukuk düzeni o anlayışı dile getirmekteydi. Burjuvalar kendilerinin benimsendiği üretim ilişkilerine uygun bir hukuk yaratmıştır. Başka bir deyişle Marksist bakış açısına göre alt yapı ilişkileri (sosyo ekonomik ilişkiler) üst yapı kurumlarını oluşturmuştur. Bu itibarla hukuk ve ahlak gibi üst yapı kurumları alt yapı ilişkileri oluşturur. Bununla birlikte hukukun sosyo-ekonomik yanını görmezlikten gelmek kuşkusuz olanaksızdır. Ancak daha önce deneyci tümevarımcı yöntemlerle yapılan eleştirileri burada da irdelemek gerekir. Bu noktada sosyo ekonomik alt yapı ilişkileri mekanik bir şekilde hukuku oluşturmaz¹⁷.

Marksizm, alt yapının üst yapıyı belirlemede önemli olduğunu belirtmekle hukukun oluşumunda sosyo ekonomik faktörün varlığını vurgulamıştır. Hukuk, soyut tepeden inme bir ide olamaz. Tarihsel akış içinde köleci toplum, feodal toplum ve burjuva toplum aşamaları mevcuttur. Marx'ın yukarıdaki gözlemleri yerindedir. Fakat sosyalist ve komünist topluma geçecek diye bir yargıda bulunmak bilimsel dayanaktan yoksundur¹⁸.

Klasik Materyalist düşünce içinde insanın belirli ve ayrıcalıklı özel bir yeri olmamasına rağmen, Marksist düşünce içinde insana ayrıcalıklı ve hatta yarı tanrısal bir yer verilmiştir. Marksist görüşe göre insanın ayrıcalıklı üstün bir yere sahip olması onun çalışan bir varlık olmasından ileri gelir. Çalışan insan işi ve emeği ile maddeyi değiştirme olanaklarına sahiptir. Bu nedenle Marksist düşüncede işe, emeğe ve çalışmaya son derece önem verilir. İnsanı insan yapan işi ve çalışmasıdır. İnsan aktif bir biçimde bilinçli ve sonuçlarını düşünerek doğayı kendine, kendi ihtiyaçlarına cevap verebilecek biçime sokar. Doğayı bilinçli bir şekilde değiştirebilmeleri sonucu insanlar yalnızca yaşayabilmeleri için gerekli olanakları sağlamakla

¹⁷ Niyazi Öktem, *Felsefe, Sosyoloji, Hukuk ve Devlet*, İstanbul 1999, s. 48.

¹⁸ Öktem, s.302.

kalmazlar. Aynı zamanda çalışmaları için gerekli araçları da üretmiş olurlar¹⁹.

Marksist bakış açısına göre devlet, siyasal partiler, hukuk, ahlak, din, sanat ve üst yapı kurumları dayandıkları belli bir ekonomik temeli aksettirirler. Sınıflara bölünmüş bir toplumda devlet, ekonomik bakımından hakim sınıfını siyasal gücüdür. Marksizm'e göre sayı bakımından azınlıkta olan sömüren sınıfın çoğunluğu oluşturan sömürülenler sınıfına hakim olabilmesi için yalnızca ekonomik güç yeterli değildir. Bir zorlama mekanizmasına da gerek vardır²⁰.

Marksist bakış açısına göre toplumdaki eşitsizliğin nedenlerinden biri özel mülkiyettir. Marksist bakış açısına göre özel mülkiyetin kurumlaşmasıyla birlikte üretim araçlarını eline geçiren mutlu azınlığın oluşturduğu toplumsal yaşam olan kapitalizm toplumdaki varolan eşitsizliğin temel kaynağı ve ortamı olarak kabul edilir²¹.

Marksizm'e göre kapitalizm realitede aynı olan tüm insanlar açısından ezici bir sistemdir. Bu bakış açısına göre işçi sınıfına baskı uygulayan ve bu baskıyı destekleyen sistem kapitalist sistemdir. Sınıf farkı gözetmeksizin bütün insanlara baskı uygulayan kapitalizm tamamen ataerkilliğe taşır. Ne var ki Marksistler toplumdaki varolan eşitsiz ilişkileri tatmin edici bir tarzda adreslemeyi başaramamıştır.

Marksizm'e getirilen bir diğer eleştiri şudur: Cinsiyete dayalı iş bölümü kapitalizm öncesi de mevcut olup kapitalizm tarafından yaratılmamıştır. Kapitalizm olsa olsa daha güçlü bir cinsiyete dayalı iş bölümü inşa etmiş olabilir²². Bununla birlikte geleneksel Marksist yaklaşım toplumdaki ataerkillik ve cinsiyet analizlerini sağlamada da başarısız olmuştur.

¹⁹ Göze, s.281.

²⁰ Göze, s.287.

²¹ H. Hartmann, "The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism: Towards a More Progressive Union", *Woman and Revolution*, Boston 1981, p. 19-20.

²² Barrett, s. 137-138.

Kapitalizm ve sınıf boyutu içinde yalnızca üretim ilişkilerine odaklanan Marksizm bu yönü ile tek boyutludur. Ayrıca Marksizm'in üretim ilişkilerini analiz etmede başarılı olduğu söylenemez²³. Zira Marksistler üretim ilişkileri analizlerinde ev içi emeğin kapitalist sistemin doğal bir parçası olduğunu kanıtlamışlardır. Marksistlere göre toplumdaki eşitsizliğin sebebi kapitalizmin yükselişi ve emeğin sömürülmesidir. Oysa bu görüş dayanaktan yoksundur. Zira kapitalizm öncesi toplumlarda ve sosyalist toplumlarda eşitsizlik vardır ve var olmaya devam edecektir²⁴.

Doğaya egemen olan diyalektik praksis zorunluluk ilkeleri toplumsal yaşamı da içine alır. Marx'a göre topluma egemen olan iki temel kural, diyalektik, tarihsel maddecilik ve sınıf mücadelesidir. Toplumsal gelişmelerde alt yapısal üretim biçimleriyle onun yansıması olan hukuk ve ahlak üst yapı kurumları arasında zorunlu bir ilişki mevcuttur. Üretim araçlarını elinde bulunduran kişiler kendi üretim biçimleri doğrultusunda hukuk ve ahlakı düzenler. Örneğin liberal mülkiyet anlayışı içinde kent soylu sınıfı, siyasal iktidarı elinde tutarak kendi çıkarları doğrultusunda hukuk yapar. Marx'a göre bu olgu, üretimin yaratıcısı olan bu çalışmaların aleyhinedir. Çalışanlarla çalıştırılanlar arasında bir çelişki başlar, çatışmaya kadar gider²⁵.

3.MARKSİZMİN DEMOKRASİ ANLAYIŞI

Genel olarak klasik demokrasilerde, kişi haklarına büyük önem verilir. Klasik demokrasi anlayışı içinde bireyin özgürlüğü son derece önemli bir yere sahiptir. Bu yüzden bu demokrasilere özgürlükler rejimi de denir. Marksist demokrasi ve düşünce sisteminde ise bireyin yüceltilmesi esastır. Marksist demokraside önemli olan özgürlük değil, insanın özgürleştirilmesidir. Buna göre ekonomik koşullar, üretim biçimi ve toplum düzeni değiştikçe insanlar özgürleşecektir. Marksist demokraside

²³ Barnett, p. 141.

²⁴ Barrett, s. 140.

²⁵ Öktem, s.300.

özgürleşmenin başarılı olabilmesi için klasik demokrasinin temelini oluşturan özgürlükler kısıtlanabilir. Bu noktada özgürlükler toplumu özgürleştirmenin bir aracı değildir²⁶.

Genel anlamda sosyalizm, geniş ve dar anlamda olmak üzere iki anlamda kullanılır. Genel anlamda sosyalizm, liberal demokrasi ve kapitalizmin doğurduğu düzeni yetersiz ve adaletsiz bulan ve onu değiştirerek yerini almak isteyen sosyal ve ekonomik bir düzendir. Sosyalizm üretim araçlarının özel mülkiyet konusu olduğu piyasa ekonomisine dayalı liberal düzene karşı çıkar, adaletsiz ve çağdışı bulur. Bu noktada sosyalist düzen, üretim araçlarının topluma mal edilmesini üretimin insanların gereklerine göre yapılmasını ve bunlarının tümünün demokratik bir yöntemle gerçekleştirilmesini öngören bir düzendir²⁷.

Genel olarak Marksizm, mevcut düzeni reddeden yeni bir anlayış dile getirmiştir. Buna göre sınıfsız bir toplum yaratılacak ve tüm üretim araçları topluma ait olacak ve toplum yararına kullanılacaktır. Böylelikle komünist topluma ulaşıldığında sadece ve sadece baskı aracı olarak işlev gören devlete de gerek kalmayacaktır. Marksist düşünce komünist topluma geçişi sağlayacak olan ara döneme sosyalizm adını vermektedir. Marksizm kendisini bilimselliğinden ötürü de sosyalizm olarak adlandırır. Bu bakışa göre sosyalizm tekdir o da bilimsel sosyalizmdir²⁸.

Marksist bakış açısına göre devlet, toplumun sınıflara bölünmesine, bu sınıfların çatışmasına dayanır. İnsanlık tarihi, bu çarpışmaların tarihidir. Özgür insanla köle, patrisyenlerle halk, baronla serf, ustayla çırak, sömürenle sömürülen kimi zaman gizli ama kesintisiz ve amansız, sürekli bir savaşa tutuşmuşlardır. Devlet, bu sınıflara bölünme olayının bir sonucu olup, sınıf bölünmesine dayanır. Gerçekte devlet, her zaman ve her yerde bir sınıfın öteki sınıfları baskı altında tutmasına yarayan

²⁶ Gözübüyük, s.44.

²⁷ Gözübüyük, s.41.

²⁸ Gözübüyük, s.41.

bir araçtır. Dolayısıyla devlet, ancak bu çelişmenin yani sınıflara bölünmenin ortadan kalkmasıyla yok olabilir²⁹.

Çoğulcu demokrasilerin egemen olduğu ülkelerde bir yandan sosyalist partiler diğer yandan komünist partiler yan yana yaşamaya başlamıştır. Sosyalist partiler demokratik sosyalizmi, komünist partiler ise Marksizm'i temsil etmektedir. Bilindiği üzere Marksizm proletarya diktatörlüğünü sınıfların yok olacağı aşamaya kadar sürdürme düşüncesine dayanır. Buna karşılık demokratik sosyalizm ise devrimci yönetimi reddeden ve sosyalist düşünceleri klasik demokrasi kalıpları içinde geliştirmek isteyen bir düşünce biçimidir. Burada iki kavram ortaya çıkar. Bunların birincisi sosyalist devlet, diğeri ise sosyalist hükümettir. Sosyalist devlet kavramı ile Marksist Leninist devlet modeli anlatılır. Sosyalist hükümet kavramı ise çoğulcu demokrasinin egemen olduğu hükümlerde sosyalist partilerce kurulan hükümetler anlamına gelir³⁰.

Marksist demokrasinin en belirgin özelliği tek ve bir ideolojiye dayanmış olmasıdır. Marksist demokraside iktidar, Marksist ideolojinin uygulayıcısıdır. Bunu gerçekleştirmek için ise yönetilenleri zorlar. Marksist demokrasi klasik demokrasi modellerinin tersine çoğulcu değildir. Bununla birlikte Marksist demokrasilerde iktidar geçici ve değişken değildir. Zira Marksist demokrasi işçi sınıfının iktidarına dayanır. Bununla birlikte Marksist demokrasinin uygulandığı ülkelerde de tam bir uygulama birliği görmek mümkün değildir. Marksist demokrasinin egemen olduğu ülkelerde Marksist ideoloji zaman içerisindeki bir gelişmenin sonucu olarak değil, bir devrim ile yerleştirilmiştir³¹.

Marksizm'in demokrasi anlayışı liberal devlet sisteminde düşünülen biçimden çok daha değişiktir. Zira Marksizm'in savunduğu demokraside özgürlük, değişik açıdan değerlendirmiştir. Marksist görüşe özgürlük insanların özünden doğan bir özelliği olmayıp, gelişme ve

²⁹ Akın, s.232.

³⁰ Gözübüyük, s.42.

³¹ Gözübüyük, s.43.

bilinçlenmeleri sonucu kazanacakları bir değer olunca demokrasi de başka bir biçimde gelişecektir. Marksizm'e göre liberal devlet sisteminin getirdiği ve gerçekleştirdiği demokrasinin biçimsel bir demokrasinin yeni baştan kurulması gerektiğini savunur³².

Marksist düşünceye göre demokratik burjuva devleti diyalektik ve çelişik bir karaktere sahiptir. Devlet, toplumda sınıfların varlığını ve mücadelesini ifade eder. Burjuva devleti, bir taraftan hakim sınıfının baskı aracı olarak onu fiili diktatörlüğünü gerçekleştirirken öte taraftan sömürülen sınıfların istek ve çıkarlarını ve siyasal amaçlarını da dile getirmemelerine, çalışan sınıfın örgütlenmesine izin vermek zorunda kalmıştır. Demokratik burjuva devleti sınıflar arası bir uzlaşmayı gerektirir. Fakat bu uzlaşma sınıf mücadelesini ortadan kaldırmaz. Aksine bu mücadelenin bir ifadesidir. Bu bakımdan Marksizm'e göre burjuva demokrasisi dengesiz bir rejimdir. Marksizm'e göre özgürlükten hareket eden ve amacı özgürlüğü gerçekleştirmekte olan liberal devlette demokrasi hedeflerine ulaşamamıştır³³.

Marksist bakış açısına göre bir toplumun sosyal ekonomik yapısı o toplumun siyasal düzenini belirler. Bu açıdan siyasal demokrasi, kapitalist bir toplumda gerçek demokrasi olmaktan uzaktır ve biçimsel bir demokrasi kapitalist bir sınıfın emekçi sınıf üzerinde egemenliğini gizlemeye yaramaktadır. Buna karşılık gerçek demokrasi, ancak insanlar arasında gerçek özgürlüğün sağlandığı sınıfsız bir toplumda mümkündür. Bu bakımdan Marksist bakış açısına göre gerçek demokrasi ancak kapitalist düzen yıkıldıktan sonra gerçekleşebilir³⁴.

Marksist bakışa göre, devletin bir çırpıda ortadan kalkması beklenemez. Zira işçi sınıfı iktidara geldikten sonra devlet bir süre daha iş başında kalacak, burjuva kalıntılarını temizleyecek, üretim araçlarının topluma aktarılmasını sağlayacak ve yeni düzeni iç ve dış düşmanlara karşı

³² Göze, s.297.

³³ Göze, s.297.

³⁴ Göze, s.297.

koruyacaktır. Ancak bu koşullar gerçekleştikçe devlet kendiliğinden görevsiz kalmaya, zayıflamaya ve yavaş yavaş ortadan kalkmaya yüz tutar³⁵.

Marksist demokrasinin dayandığı temel ilkelerden biri de üretim araçlarına kamunun sahip olmasıdır. Bu, Marksizm'in dayandığı en temel ilkelerden biridir. Buna göre önemli olan toplum yapısını ve toplum içindeki temel ilişkileri etkileyici, sınıf egemenliğine götürücü nitelikte mülkiyetin ortadan kaldırılmasıdır³⁶.

4.MARKSİZMİN EKONOMİ ANLAYIŞI

Marksist bakış açısına göre kapitalizm temel olarak kar güdüsü ile hareket eder. Bu da toplumda varolan eşitsizliği körüklemekte ve işçi sınıfının sömürülmesine yol açmaktadır³⁷. Bu itibarla Marksizm, toplumdaki eşitsiz maddi koşulları üzerinde değerlendirmelerde ve analizlerde bulunur.

Marksizm'e göre üretim gücünün öğelerinden biri olan işbölümü, özel mülkiyeti doğurması bakımından insanlığın gelişmesinde büyük bir önem taşır. Üretim araçları ve toprak bir takım kişilerin eline geçer. İşin kendisi de yüksek ve aşağı diye ayrılır. Yüksek işlerde çalışanlar üretim araçlarını elle geçirirler, bu yüksek görevleri de üretim araçları gibi çocuklarına bırakırlar. Böylece toplum içindeki işbölümü sınıfların belirlenmesine yol açar³⁸.

Kapitalci topluma bu açıdan bakıldığında büyük çelişkiler ortaya çıkmaktadır. Üretim, çoğunluğun işi olduğu halde üretim araçları bir azınlığın elindedir. Bu azınlık kendi baskısını sürdürmek için gerçekteki bu çelişmeden sıyrılmak istemektedir. Gerçeğin dışında diğer bir deyişle bu çelişmeyi yansıtmayan bir metafizik, bir din, bir ahlak kurar. Bunların tümü üretim araçlarının özelliği ile üretimin genelliği arasındaki çelişkiyi

³⁵ Akın, s.234.

³⁶ Gözübüyük, s.44.

³⁷ Barnett, p. 139.

³⁸ Akın, s.228.

gizlemeye, diğer bir deyişle kurulu düzen, bir sınıfın çıkarını korumaya yaramaktadır³⁹.

İnsanlar kendi icadı olan araçlarla doğayı işleyerek onun görünümünü değiştirebilmekte, maddeyi işleyerek onun kendisi için yararlı olacak biçimlere sokmaktadır. İnsan çalışarak kendi kendini yapmakta, emeği ile kendi varlığını, kendi içinde saklı kalmış gücünü ortaya koyabilmektedir. İnsanlar aynı zamanda çalışarak da entelektüel gelişmesini sağlamaktadır. Düşünme yeteneği insana üstün bir güç tarafından bahşedilen bir özellik değildir. Sadece emek harçayarak ve çalışarak bir şeyler yaratma olanağının gelişmesidir. İnsan ancak çalışması ile doğaya hakim olabilmekte ve determinizm zincirini kırabilmektedir⁴⁰.

Marksizm üretim güçleri iş araçlarıdır. İnsanlar bu araçlar aracılığıyla doğa üzerinde etkili olmaya ve doğa gücüne hakim olmaya çalışmaktadır. İnsanın kendisi ile iş konusu olan madde arasına koyduğu bu araçlar her şeyden önce makinelerdir. Bunun gibi bu üretim araçlarını mesleki bilgileri yetenekleri ile harekete geçiren insanlar da üretim araçları arasında yer alır. İnsanlar üretimde bulunurken ise tek başlarına değildirler. Kendi kendine yettiği düşünülen en küçük bir işletme dahi sosyal üretim sürecinin unsurudur. En küçük işletmede çalışan kişi de çalıştığı kullandığı araçları kendisi yapmamış onları başkasından almıştır. Böylece üretim ilişkileri kategorisi üretim güçleri kategorisine eklenmekte, onu tamamlamaktadır. Üretim mekanizmasının geçirdiği evrim içinde, önce üretim araçlarında bir değişme olur. Bu da sosyal ilişkilerin değişmesine yol açar. Bu durum ise Marksizm'de ilk önce ilkel toplumdaki köleci topluma geçiş aşamasında görülür⁴¹.

Marksist bakış açısına göre toplumdaki eşitsizliğin nedenlerinden biri özel mülkiyettir. Marksizm'e göre özel mülkiyetin kurumlaşmasıyla birlikte üretim araçlarını eline geçiren mutlu azınlığın

³⁹ Akın, s.229.

⁴⁰ Göze, s.281.

⁴¹ Göze, s.283.

oluşturduğu toplumsal yaşam olan kapitalizm toplumdaki varolan eşitsizliğin temel kaynağı ve ortamı olarak kabul edilir⁴².

Bununla birlikte Marksist bakış açısına göre kapitalizm, realitede aynı olan tüm insanlar açısından ezici bir sistemdir. Bu bakışa göre işçi sınıfına baskı uygulayan ve bu baskıyı destekleyen sistem kapitalist sistemdir. Sınıf farkı gözetmeksizin bütün insanlara baskı uygulayan kapitalizm bu yönüyle tamamen ataerkil bir özellik taşır.

Marksizm'e göre kapitalist düzenin yeni üretim ilişkileri temel olarak üretim araçlarının özel mülkiyetine dayanmaktadır. Bu üretim ilişkileri başlangıçta üretim güçlerinin hızla gelişmesini sağlamıştır. Buhar ve elektrikli makinelerin kullanılması ile büyük sanayi doğmuştur. Sosyal düzeyde ise kapitalist sistem kapitalist sınıf ile işçi sınıfının çelişmesine dayanır. Marksizm'e göre emek emekçi sınıf serfler kadar bağımlı durumda değildir. Fakat üretim araçlarını da sahip değildir. Açlıktan ölmek için kol gücünü satmak zorundadır. Bununla birlikte siyasal yapıda da değişiklik olmuştur. Fakat kapitalist evrim içinde öyle bir an gelir ki mevcut üretim ilişkileri üretim güçlerinin gelişmesini engeller. Bununla birlikte ekonomik krizler üretim güçlerinin gelişmesini olumsuz yönde etkiler. bu Engellemeleri ortadan kaldırmak için kapitalist sistemin temel çelişkilerinin ortadan kaldırılması gerekir. Bu çelişkiyi çözümlmek içinde üretim araçlarının özel mülkiyetine son verilmesi gerekmektedir. Bu itibarla Marksist düşünce içinde üretim araçları üzerinde kolektif mülkiyet sosyalist üretim biçiminin temelini oluşturur⁴³.

Marksizm'e göre üretim araçlarını elinde tutan sınıfın devleti toplum hayatını sınıflara bölmüş, ortak yaşamayı ve eşitliği ortadan kaldırmıştır. İnsanın doğa üzerindeki gücü özel mülkiyet yoluyla bir sınıfın eline geçmiş çalışanların emeğine denk olan para bu emekten ayrı tutularak çalışanların efendisi durumuna yükselmiş, yine çalışanlar sayesinde ortaya

⁴² H. Hartmann, "The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism: Towards a More Progressive Union", *Woman and Revolution*, Boston 1981, p. 19-20.

⁴³ Göze, s.285.

çıkan zenginlik, sermaye çalışanları baskı altında tutmaya, yoksullaştırmaya yaramıştır⁴⁴.

5.MARKSİZMİN ÖZGÜRLÜK VE EŞİTLİK ANLAYIŞI

Marksist bakış açısına göre kapitalist toplumda eşitlik sınıfsal eşitlik üzerine kurulur ve sınıfsız bir toplumda da farklılık ya da eşitsizlikler bireyler arasında çeşitli yönlerden eşitsiz güçlü ya da zayıf yanlar olmaya devam edecektir. Ortak mülkiyete ve eşit bölüşüme dayalı gerçekten adil bir toplum bu eşitsizlikleri dikkate alacak ve ihtiyacı olana daha fazla verecek, daha çok verebilenden ise daha fazla talepte bulunabilecektir. Bu durum ise bireyin insanlığı açısından vazgeçilmez nitelikleriyle birlikte gerçekten dikkate alınması anlamına gelecektir⁴⁵.

Marksist hukuki bakışa göre kapitalizmin eşitlik anlayışı yasa önünde eşitlik anlamına gelir. Kapitalizm, dayandığı sınıflı toplumun temel eşitsizliklerini dikkate alması mümkün olmadığı için, hukukun kendisi bireyleri genelleştirilebilir; bu bakımdan kapitalizm bireysel farklılıkları farklı ihtiyaç ve yeteneklerini değil aynı zamanda toplumsal ve ekonomik durumlarındaki mutlak farklılıkları da yadsımaktadır. Yine marksist hukuki bakışa göre kapitalist hukuk sistemi herkesin yasa önünde eşit olduğunu kabul eden genel bir hukuktur, soyuttur ve her durumdaki insana uygulanır. Bununla birlikte kapitalist sistemde asgari bir eşitlik garanti edilmiştir. Zira eğer yasa koyucu soyut kişileri ve durumları ele alacak olursa kişileri ve durumları eşit kabul etmek ve belirli bir kişiye karşı ayırım gözetmemek zorundadır. Bu bakış açısına göre kapitalist sistemin öngördüğü yasa önünde eşitlik ilkesi ekonomik eşitsizliklere uygulanmaz, bilakis yasa önünde eşitlik ilkesinin varlık nedeni eşitsizliği maskeleyektir. Yasa geneldir, dolayısıyla insan olarak işçi ve işveren herkes eşit olduğuna göre yasa onların durumlarındaki eşitsizlikleri dikkate almaz. Yasa önünde eşitlik daima bir

⁴⁴ Göze, s.230.

⁴⁵ Juliet Mitchell, / Ann Oakley, *Kadın ve Eşitlik*, Çev. Fatmagül Berktaş, İstanbul 1998, s. 44.

kavram olarak eşitsizliği yadsır. Eşitlik yasa önünde soyut insanlığa indirgenmiş olan kişiler arasında soyut bir ölçü birimi olarak mevcuttur⁴⁶.

Marksist felsefenin temelinde zorunluluk kavramı yatar. Marksizm'e göre evrende belli yasalar vardır buğday ekersen buğday biçersin. Bu temel bir zorunluluktur. Bu zorunluluk, doğadaki ilk ve objektif geçerliliktir. Ancak bu yasaya kendini bırakmamak gerekir. İnsan doğanın yasalarını kavrar ve geliştirir. Bu yüzden Marx'da zorunluluk objektif bir realite niteliğindedir. Zorunluluğu kavramak, tanımak, gelişme yasalarını bilmek ve subjektif duygusal hareketlerden kaçınmak özgürleşmek demektir. İnsan doğada olduğu kadar toplum içindedir. Bu noktada insan tarihin hem yaratıcısı hem de ürünüdür. Doğayı dizgin altına alabileceği gibi toplumu da dizgin altına alıp, onun efendisi olabilir. Bu ise sosyal ekonomik ilişkilerin iyi düzenlenmesi rasyonel olmasıyla gerçekleşebilir⁴⁷.

Marksizm'in özgürlük sorununa ışık tutacak kavram yabancılaşmadır. İnsanlar yaşama biçimlerini belirleyen objektif koşulların bilincine vardıkları zaman bu koşulları değiştirebilirler. Bu bakışa göre insan doğanın yasalarını anlayıp öğrendikçe, doğaya hükmedebilme gücüne sahip olabiliyorsa ve doğaya karşı özgür olabiliyorsa aynı zamanda sosyal determinizm zincirini kırabilir. Marksizm'e göre gerçek özgürlük kazanılması gereken bir özgürlüktür. İnsan özgürlüğünü doğduğu an bulmaz, ancak büyük mücadeleler sonucu elde edebilir. İnsan doğa karşısında ve toplum içinde mutlak tartışmasız bir güce sahip olduğu zaman özgür olacaktır. Doğaya hakim olan yasaları öğrenerek bunları kendi çıkarlarına kullanabilen insan sosyal evrime hakim olan yasayı öğrenerek de kendi sosyal evrimine bilinçli olarak yön verecek ve gerçek özgürlüğe kavuşacaktır. Bu anlayış ise liberal devletin özgürlük anlayışına ters düşer. Zira liberal sistemde özgürlük, soyut bir kavram olarak alınmıştır. Özgürlük sorunu zaman kavramı dışında değerlendirilmiştir. Liberal görüşe göre ekonomik, siyasal ya da sosyal koşulların değişmiş olması özgürlük sorununu değiştirmez. Zira özgürlük, insanın doğasından ayrılması olanaksız

⁴⁶ Mitchel / Oakley, s. 29-30.

⁴⁷ Öktem, s.298.

bir niteliktir. Marksizm ise özgürlüğü soyut bir kavram olarak ele almamıştır. Özgürlüğü tarihsel gelişme içinde sosyal ekonomik gelişmeler içinde değerlendirmiştir⁴⁸.

Marksist görüşe göre sınıflara bölünmüş bir toplum düzeni içinde insanın kendi kendine karşı yabancılaştığı, insanın kendi kendinden uzaklaştığı görülmektedir. Marksizm bunu yabancılaşma deyimiyle açıklar. Yabancılaşma insanı insanlıktan uzaklaştıran dış güçler lehine olur. Marksizm'e göre yabancılaşan insan, kendisini özgür ve yaratma gücüne sahip doğaya hükmedebilen bir insan olarak görme gücünü kaybetmiş insandır. Marksizm insanın bu yabancılaşmasının kaynağını kapitalist ekonomik düzeni belirleyen ekonomik temel yapıda bulur. Buna göre insanın yabancılaşmasının kökü ve nedeni ekonomik yabancılaşmadır. Ekonomik alt yapı toplumların temelini oluşturur⁴⁹.

Yabancılaşma psikolojik, entelektüel, metafizik, dinsel, sosyolojik ve politik alanlarda ortaya çıkar. Yabancılaşma durum özgürsüzlük, ondan kurtulma ise özgürleşmedir. Burjuva özgürlüklerinden sosyalist özgürlüğe geçişte bu doğrultudadır. İnsan gerçekleştiremediği bu soyut özgürlüklere yabancıdır. Önemli olan ise haklardan yararlanabilmektir⁵⁰.

Özgürleşme, yabancılaşmadan kurtulma praksis aracılığıyla gerçekleşir. Marksist anlayışta praksis yabancılaşmadan kurtulmadır. İnsan yabancılaşmadan kurtulacak tarihsel zorunluluk yasaları gereği kendi yarattığı kültür, değer ve üretime ulaşacaktır. Ancak bu gidişi hızlandırmak, kurtuluşu çabuklaştırmak için kendi katkısı da gereklidir. Başka bir deyişle evreni yorumlamak yeterli değildir. Önemli olan bunu değiştirmektir. Böylece praksis her an tüm varlığıyla hareket eden düşünen insan özgür

⁴⁸ Göze, s.292.

⁴⁹ Göze, s.289.

⁵⁰ Öktem, s.298.

konumundadır. Marksist insan, tarihin genel akışını anlayıp, ona katılan, bilen yorumlayan ve eyleme katılan insandır⁵¹.

Marksizm'e göre yabancılaşma psikolojik olarak başlar. İnsan ürettiği malın, yarattığı işin ve aygıtın tutsağı olur. Daha sonra entelektüel bir yabancılaşma ortaya çıkar. İnsan üretim verilerinin ve çalışma ortamının getirdiği sonuçları düşünüp, değerlendirir. Çalışma saatleri, iş otomatizmi, makinenin tutsak edici öğeleridir. Öte yandan ürettiği mal ondan alınmakta ona yabancılaşmaktadır. Bununla birlikte yabancılaşma süreci kapitalist toplumda daha şiddetlidir. Bir başka yabancılaşma ise satın alınan çalışma gücü için ödenilen paranın malın değerinin altında olmasıdır. Böylece artı değer ortaya çıkar. Artı değer ise servete servet katan öğelerdir. Bu ise aynı zamanda ahlaksal bir yabancılaşmadır. Bütün bu yabancılaşmalar politik yabancılaşmanın temelidir. Üretim araçlarına sahip olanlar, ayrı bir sosyal sınıf oluştururlar. Bu sınıf ise çıkarları uğruna diğer sınıfları sömürür ve onları horlar. Horlanan sınıflar topluma yabancılaşır. Üretim araçlarını elinde tutanlar, güçlü sınıf olduklarından siyasal iktidarı da ele geçirirler. Toplumu oluşturan, topluma yaşama olanağı sağlayan üretici sınıf bu iktidara yabancıdır. Tüm bu yabancılaşmanın akıl ve bilinciyle farkına varan insan, yabancılaşmadan kurtulduğu oranda özgürleşir, zincirlerini kırar. Dolayısıyla felsefe açısından maddenin ürünü olan akıl-bilinç insanı özgürleştirmekte doğa ve topluma egemen olmasını sağlamaktadır⁵².

Toplumdaki eşitsizliğin temel sebebi olan kapitalist üretim sistemi ve bu sistem içinde çalışan insana verilen yer, insanın ekonomik yabancılaşmasını doğurmuştur⁵³. Marksizm'e göre ekonomik yabancılaşmayı sosyal yabancılaşma izler. Kapitalist üretim sistemi, toplumun iki sınıfının bölünmesi sonucunu doğurmuştur. Bunlar üretim araçları üzerinde özel mülkiyete sahip olan sınıf ve üretim araçlarının mülkiyetine sahip olmayı ortaya koyar. Sosyal yozlaşma siyasal yabancılaşmayı yaratır. Birbiri ile düşman bir biri ile mücadele halinde

⁵¹ Öktem, s.299.

⁵² Öktem, s.300.

⁵³ Göze, s.290.

bulunan sınıfların bulunduğu bir toplumda devlet bu sınıflar arasındaki mücadeleyi yatıştıran bu sınıfları uzlaştıran bir kurum görünümündedir. Böyle bir devlet toplumda baskı ve zorlama aracı olmaktan öteye gidemez⁵⁴.

SONUÇ

Marksizm'e göre toplumun üst yapısının bir parçası olan hukukun rolü ideolojik ve politiktir. Marksist perspektiften bakıldığında devlet, yapı koruyucu olarak objektif bir varlık olup, anahtar bir rol oynamakta ve bir bütün olarak işlev görmektedir. Marksist bakış açısına göre liberal devlette ise hukuk, toplumdaki elit sınıfın gücünü sürdürmeye ve kontrol altına almaya çalışmaktadır. Bununla birlikte Marksist toplumlarda hukuk, liberal toplumlardaki gibi merkezi bir önem taşımaz. Zira toplumsal koşullar ve bireyin pozisyonu hukuki bakış açısıyla değil, toplumdaki ekonomik ölçütler yoluyla değerlendirilir.

Marksizm'e göre üst yapı bir temel kurum olan hukuk, dayandıkları belli bir temel yapıyı yani ekonomik temeli yansıtır. Zira çeşitli sosyal teoriler, siyasal kurumlar hepsi temeldeki sosyal ekonomik ilişkilerin aynası konumundadır. Toplumun ekonomik yapısının değişmesiyle birlikte üst yapı kurumlardan biri olan hukuk da bu temel yapıya paralel bir biçimde değişecektir.

Marksizm, bir üst yapı kurum olarak hukukun işleyişi hakkında ise iki temel yorum ileri sürer. Buna göre Marksizm hukukun, kapitalist sistemi destekleyerek sınıf baskısı aracı olarak işlediğini ileri sürerken, ikinci olarak ise hukukun kapitalist sistemi koruyan ve sürdüren doğrudan ve açık bir sınıf baskısı aracı olarak işlediğini varsaymaktadır. Bu noktada Marksist hukuki bakış açısına göre toplumdaki ezilmişliğin temel sebebi ise kapitalizm ve kapitalist üretim tarzının genel işleyiş tarzıdır.

⁵⁴ Göze, s.291.